

Oorlogssporen

De Canon van Katwijk: Tweede Wereldoorlog

Lerarenhandleiding

Oorlogssporen

Lerarenhandleiding bij het erfgoedproject voor groep 6, 7 en 8

Op ontdekkingstocht naar vroeger in je eigen omgeving

Spannende verhalen over de oorlog

Dichten, maquettes maken of vloggen over toen

Inhoud

Wat en hoe?	4
Waarover gaat dit project?	6
Les*: Het grote verhaal; algemene inleiding/start (optioneel)	8
Les*: Het begin van de oorlog (Valkenburg)	10
Les*: Verzet (Rijnsburg)	12
Les*: Hier aan de kust (Katwijk)	14
Activiteit: Gastles ooggetuige	16
Activiteit: Fotospeurtocht	17
Bijlage 1: Kijk- en luistertips	18
Bijlage 2: Aanbod lokale culturele instellingen en verenigingen	19
Bijlage 3: Verhaal <i>De vlucht van Mees</i>	20
Bijlage 4: Creatieve opdrachten bij les <i>Het begin van de oorlog</i> (Valkenburg)	22
Bijlage 5: Verhaal <i>De vader van Freek</i>	23
Bijlage 6: Creatieve opdrachten bij les <i>Verzet</i> (Rijnsburg)	25
Bijlage 7: Verhaal <i>Het huis van Elly</i>	26
Bijlage 8: Creatieve opdrachten bij les <i>Hier aan de kust</i> (Katwijk)	28
Bijlage 9: Plattegrond Valkenburg	29
Bijlage 10: Fotospeurtocht	30
Bijlage 11: Oude foto's Valkenburg	41
Bijlage 12; Oude foto's Rijnsburg	46
Bijlage 13: Oude foto's Katwijk	51
Colofon	55

*De lessen zijn met opzet niet genummerd. Je kunt ze in een willekeurige volgorde geven. Ook het aantal lessen kun je kiezen.

Wat en hoe?

Les/activiteit	Soort activiteit	Ruimte	Tijd	Vorbereiding	
Les: Het grote verhaal	Opfrissen en activeren van de kennis van de leerlingen over de Tweede Wereldoorlog door het bekijken en bespreken van de video <i>De oorlog in 7 minuten</i> .	Klaslokaal	20 minuten	Filmpje klaarzetten op het digibord.	Deze les is optioneel. Als de leerlingen voldoende kennis hebben over de oorlog dan kan deze les worden overgeslagen.
Les: Het begin van de oorlog (Valkenburg)	Aan de hand van een spannend verhaal over een jonge ooggetuige ontdekken leerlingen meer over de eerste dagen van de oorlog in Valkenburg. Ze verwerken hun ontdekkingen in een creatieve opdracht.	Klaslokaal	45 tot 120 minuten	- Verhaal printen. - Materialen voor creatieve opdracht klaarzetten.	Deze les is: - gedeeltelijk uit te voeren; - los uit te voeren; - in combinatie met de lessen over Freek en Elly uit te voeren.
Les: Verzet (Rijnsburg)	Aan de hand van een spannend verhaal over een jonge ooggetuige ontdekken leerlingen meer over het verzet in de oorlog in Rijnsburg. Ze verwerken hun ontdekkingen in een creatieve opdracht.	Klaslokaal	45 tot 120 minuten	- Verhaal printen. - Materialen voor creatieve opdracht klaarzetten.	Deze les is: - gedeeltelijk uit te voeren; - los uit te voeren; - in combinatie met de lessen over Freek en Elly uit te voeren.
Les: Hier aan de kust (Katwijk)	Aan de hand van een spannend verhaal over een jonge ooggetuige ontdekken leerlingen meer over de aanleg van de Atlantikwall en de ingrijpende gevolgen voor de bevolking van Katwijk. Ze verwerken hun ontdekkingen in een creatieve opdracht.	Klaslokaal	45 tot 120 minuten	- Verhaal printen. - Materialen voor creatieve opdracht klaarzetten.	Deze les is: - gedeeltelijk uit te voeren; - los uit te voeren; - in combinatie met de lessen over Freek en Elly uit te voeren.

Wat en hoe?

Activiteit	Soort activiteit	Ruimte	Tijd	Vorbereiding	
Gastles ooggetuige	Een ooggetuige verzorgt een gastles over een thema gerelateerd aan een van de dorpskernen of lessen.	Klaslokaal	60 minuten	- Gastdocent uitnodigen. - Vragen met leerlingen voorbereiden.	Deze activiteit is optioneel, ter verdieping en verbreding.
Fotospeurtocht	Aan de hand van een fotospeurtocht ontdekken de leerlingen op locatie de nog steeds tastbare sporen van de oorlog.	Op locatie	60 minuten	Printen fotospeurtocht.	Deze activiteit is optioneel, ter verdieping en verbreding.

Waarover gaat dit project?

Oorlogssporen

Oorlogssporen gaat over een aantal belangrijke lokale gebeurtenissen in de gemeente Katwijk tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het project maakt de leerlingen ervan bewust dat ook in hun directe omgeving de sporen van deze verschrikkelijke oorlog nog steeds tastbaar en zichtbaar zijn, en dat deze oorlog dus helemaal niet 'ver-van-mijn-bed' is. De in totaal drie lessen (los van elkaar uit te voeren), met de mogelijkheid tot verdieping in een vierde en vijfde activiteit zoomen ieder in op een centrale gebeurtenis in een van de drie kernen binnen de gemeente: Rijnsburg, Valkenburg en Katwijk. De leerlingen ontdekken via spannende verhalen en eigen onderzoek meer over deze gebeurtenissen. Ze verwerken hun bevindingen in een creatieve opdracht, waarbij samenwerken, kritisch kijken en empathie van belang zijn. Ook worden zij gestimuleerd na te denken over hun eigen gevoelens en ideeën hierbij: hoe zou ik reageren, wat heeft deze gebeurtenis betekend voor de wereld waarin ik nu leef, herken ik elementen die nu nog steeds spelen?

Erfgoedobject of -locatie

- De oude kern van Valkenburg
- Herdenkingsmonumenten van Valkenburg
- Locaties met betrekking tot het verzet in Rijnsburg
- Herdenkingsmonument Rijnsburg
- Wilhelminaboom
- Boulevard Katwijk en enkele vooroorlogse panden
- Overblijfselen Atlantikwall

Materialen

Dit project bestaat uit deze lerarenhandleiding met diverse bijlagen.

Beknopt of uitgebreid

Het project bevat veel suggesties en mogelijkheden. Je hoeft zeker niet alle lessen te doorlopen. Je kunt keuzes maken zodat de stof het beste op je eigen groep aansluit. Het is ook mogelijk om de lesstof over een langere periode te verdelen.

- Je kunt kiezen uit de verschillende lessen. De lessen staan in principe los van elkaar. Ze kunnen afzonderlijk worden gedaan.
- Je kunt een keuze maken uit lesstof binnen de lessen. Met kleuren is aangegeven wat de 'basisroute' is en wat als verdieping kan worden gedaan.

Grijs = algemene inleiding, optioneel

Groen = basisroute

Roze = verdieping, optioneel

Blauw = verbreding en verdieping, extra lessen

Binnen de onderzoeksopdrachten en de creatieve verwerkingsopdrachten kun je kiezen: welk traject, welke opdrachten passen op dat moment het beste bij de groep?

Les: Het grote verhaal

25 minuten

Deze les is optioneel. Als de leerlingen voldoende kennis hebben over de oorlog, dan kan deze les worden overgeslagen.

Lesinhoud

In deze les worden de grote lijnen van de Tweede Wereldoorlog (aanleiding, verloop, rol Nederland, etc.) kort uiteengezet. De leerlingen bekijken eerst gezamenlijk een filmpje. Daarna bespreken ze dit filmpje met elkaar.

Lesdoelen

De leerlingen kennen de belangrijkste gebeurtenissen en feiten van de oorlog en kunnen de verbanden, oorzaak en gevolgen benoemen.

Nodig tijdens de les

- Digibord
- Filmpje *De oorlog in 7 minuten* <https://vimeo.com/37586475>

Vorbereiding op de les

Zet het filmpje klaar.

Inleiding: Hoe zat het ook alweer? – 5 min

Introduceer de les kort. Vertel dat er begin mei altijd een paar belangrijke feestdagen zijn, waarbij we herdenken en vieren. Vraag of de leerlingen weten welke dagen bedoeld worden. Vieren en herdenken zij op deze dagen zelf ook? Wat vieren en herdenken we precies?

Ga na wat de leerlingen weten van de oorlog. Wanneer vond deze plaats, wat waren belangrijke gebeurtenissen etc.

Opdracht 1: De oorlog in 7 minuten - 15 minuten

Toon het filmpje *De oorlog in 7 minuten* <https://vimeo.com/37586475>

Bespreek vervolgens het filmpje klassikaal na, bijvoorbeeld aan de hand van de volgende vragen:

- Wat wist je al en welke informatie was nieuw?
- Wat grijpt je (het meeste) aan?
- Herken je dingen die misschien nu helemaal niet zo anders zijn?
- Ken je mensen die de oorlog nog hebben meegemaakt? Of heb je wel eens (persoonlijke) verhalen gehoord over de oorlog?

Tip

Laat de leerlingen goed naar elkaar luisteren en op elkaar reageren. Stimuleer dit ook door bijvoorbeeld door te vragen en gespreksleider te zijn.

Afsluiting: Nabespreking – 5 min

Vat de bespreking kort samen. Benoem de belangrijkste bevindingen en opmerkingen nog even. Controleer of de leerlingen geen prangende vragen meer hebben.

Les: Het begin van de oorlog (Valkenburg)

45 tot 120 minuten (afhankelijk van welke onderdelen worden uitgevoerd)

Lesinhoud

Aan de hand van het verhaal van Mees ontdekken de leerlingen de belangrijke rol die Valkenburg in de eerste dagen van de oorlog speelde, wat er gebeurde en wat daar nu nog van terug te vinden is. Optioneel verwerken ze hun bevindingen in een creatieve opdracht.

Lesdoelen

De leerlingen kennen de gebeurtenissen in de eerste dagen van de oorlog in Valkenburg. Ze kunnen vertellen wat de gevolgen hiervan waren. Ook kunnen ze aanwijzen welke sporen daarvan nog steeds zichtbaar zijn. Ze zetten hun eigen ideeën over en visie op het onderwerp om in een creatieve verwerking.

Nodig tijdens de les

- Digibord
- Verhaal *De vlucht van Mees* (bijlage 3): per tweetal één exemplaar
- Oude foto's (bijlage 11)
- Plattegrond Valkenburg (bijlage 9): per tweetal één exemplaar
- Materialen voor creatieve verwerking naar keuze

Vorbereiding op de les

- Zet de oude foto's bij het verhaal klaar op het digibord (zie bijlage 11).
- Print bijlagen 3 en 9.
- Lees de mogelijke creatieve verwerkingsopdrachten (bijlage 4) door.
- Zet de materialen voor de creatieve verwerking klaar.

Inleiding: De vlucht van Mees – 15 min

Lees het verhaal voor uit bijlage 3. Het verhaal gaat over Mees die tijdens de eerste dagen van de oorlog, als Valkenburg wordt ingenomen door de Duitsers, met zijn moeder en tientallen andere mensen het dorp probeert te ontvluchten. Laat daarbij de oude foto's van de plekken zien.

Bespreek het verhaal kort na: wat herken je in het verhaal van nu? Plekken, namen, thema's? Wat zou jij hebben gedaan?

Tip

Vertel het verhaal eventueel in plaats van het voor te lezen.

Opdracht: Onderzoek naar de route – 30 min

1. Laat de leerlingen in tweetallen het verhaal van Mees goed lezen en laat ze de foto's bekijken.
2. Laat hen dan op de plattegrond van Valkenburg (bijlage 9) de route intekenen die Mees en zijn moeder namen. Of probeer de route te bepalen op Google Maps.
3. Bespreek de opdracht klassikaal na:
 - Lukte het om de route in te tekenen?
 - Welke plekken/straten/gebouwen bestaan nu nog?
 - Welke plekken kennen de leerlingen? Denk bijvoorbeeld aan de plek waar ze zelf wonen, waar anderen wonen, waar ze sporten en waar hun school staat.
4. Kijk eventueel alvast vooruit naar de creatieve verwerkingsopdracht. Welke materialen zijn geschikt voor een gevoelsplattegrond? Hoe werkt de app InShot eigenlijk?

Opdracht: Creatieve verwerking – 45-75 min

De leerlingen verwerken de onderzoeksresultaten in een praktische opdracht. Maak (eventueel samen met de leerlingen) een keuze uit drie mogelijkheden:

1. Ontwerpen van een gevoelsplattegrond.
2. Maken van een vlog.
3. Bedenken en ontwerpen van een herinneringsmonument.

Deze drie opties zijn toegelicht in bijlage 4.

Afsluiting: Presentatie – 60 min

Afhankelijk van de gekozen opdracht presenteren de leerlingen het resultaat in een tentoonstelling (gevoelsplattegrond, herinneringsmonument) of filmmiddag/filmavond (vlog). Nodig eventueel andere groepen en/of ouders/verzorgers uit. Laat de leerlingen kort over hun eigen werk vertellen aan het publiek. Wat hebben zij gedaan en waarom hebben zij het zo aangepakt?

Les: Verzet (Rijnsburg)

45 tot 120 minuten (afhankelijk van welke onderdelen worden uitgevoerd)

Lesinhoud

Aan de hand van het verhaal van Freek worden de leerlingen getuige van een oorlogsgebeurtenis in Rijnsburg. Het verhaal geeft een beeld van wat het verzet deed en betekende. Er worden parallellen gelegd met nu: wat zou jij doen? Optioneel verwerken ze hun bevindingen in een creatieve opdracht.

Lesdoelen

De leerlingen weten dat het verzet in Rijnsburg actief was. Zij leren wat het verzet deed en kennen een aantal hoofdpersonen en belangrijke plekken. Ze kunnen aanwijzen welke sporen nog steeds te vinden zijn en zetten hun eigen ideeën over en hun visie op het onderwerp om in een creatieve verwerking.

Nodig tijdens de les

- Digibord
- Verhaal *De vader van Freek* (bijlage 5): per tweetal één exemplaar
- Oude foto's (bijlage 12)
- Materialen voor creatieve verwerking naar keuze

Vorbereiding op de les

- Zet de oude foto's bij het verhaal klaar op het digibord (zie bijlage 12).
- Print bijlage 5.
- Lees de mogelijke creatieve verwerkingsopdrachten (bijlage 6) door.
- Zet de materialen voor de creatieve verwerking klaar.

Inleiding: De vader van Freek – 15 min

Lees het verhaal voor in bijlage 5, over Freek wiens vader tijdens de oorlog bij het Rijnsburger verzet zat. Die maakte een akelig en gevaarlijk voorval mee, waarbij zijn verzetsmaten hem te hulp schoten. Laat daarbij de oude foto's van de genoemde plekken zien.

Bespreek het verhaal kort na: wat maakte het meeste indruk? Werden er plekken en/of namen genoemd die je misschien kent? Wat zou jij hebben gedaan?

Tip

Vertel het verhaal eventueel in plaats van het voor te lezen.

Opdracht: Onderzoek naar het verzet – 30 min

1. Laat de leerlingen in tweetallen het verhaal goed nalezen en vraag ze aantekeningen te maken:
 - Welke plekken in Rijnsburg komen erin voor?
 - Welke verzetsdaden worden genoemd?
 - Over welke 'rollen' hoor je? Denk aan: verrader, verzetsmens, onderduiker, bezetter en bewaker.
2. Ga verder met de verschillende rollen die in het verhaal voorkomen. Laat de leerlingen voor elke rol een argument verzinnen waarom je wél en een argument waarom je níét zou handelen als de persoon deed. Bespreek dit klassikaal na.

Opdracht: Creatieve verwerking – 45-75 min

De leerlingen verwerken de onderzoeksresultaten in een praktische opdracht. Maak (eventueel samen met de leerlingen) een keuze uit twee mogelijkheden:

1. Uitvoeren van een rollenspel.
2. Ontwerpen van een affiche.

Deze twee opties zijn toegelicht in bijlage 6.

Afsluiting: Presentatie – 60 min

1. Rollenspel: elk groepje speelt de voorbereide scène uit. Bespreek elke scène kort na. Wat vinden ze van de manier waarop de personages zijn uitgebeeld? En van de manier waarop de spelers het verhaal laten aflopen? Hadden anderen misschien andere keuzes gemaakt?
2. Elke leerling of elk tweetal presenteert zijn propaganda/communicatieproduct door er kort voor de rest van de groep over te vertellen of door er samen met de resultaten van de andere leerlingen, een tentoonstelling van te maken.

Les: Hier aan de kust (Katwijk)

45 tot 120 minuten (afhankelijk van welke onderdelen worden uitgevoerd)

Lesinhoud

Aan de hand van het verhaal van Elly uit Katwijk maken de leerlingen kennis met de aanleg van de Atlantikwall en de impact die dit op het dorp en zijn bewoners had. Het verhaal laat zien wat het betekent als je vertrouwde omgeving verandert door oorlogsgeweld, of dat je er moet vertrekken.

Lesdoelen

De leerlingen weten waarom de Atlantikwall werd aangelegd en wat de gevolgen ervan waren voor Katwijk en de bevolking. Ook kunnen ze aanwijzen welke sporen daarvan nog steeds zichtbaar zijn. Ze kunnen hun eigen ideeën over en hun visie op het onderwerp omzetten in een creatieve verwerking.

Nodig tijdens de les

- Digibord
- Verhaal *Het huis van Elly* (bijlage 7): per tweetal één exemplaar
- Oude foto's (bijlage 13)
- Materialen voor creatieve verwerking naar keuze
- Hulpfilmpjes voor het maken van een rap:
richtlijnen voor het maken van een rap:
<https://schooltv.nl/video/rap-in-hiphop-rapper-ali-b-over-de-techniek-van-rappen>
voorbeeld van een rap:
<https://schooltv.nl/video/het-klokhuis-canon-crisisjaren> (van 9.27 minuten - 11.28 minuten)

Vorbereiding op de les

- Zet de oude foto's bij het verhaal klaar op het digibord (zie bijlage 13).
- Print bijlage 7.
- Lees de mogelijke creatieve verwerkingsopdrachten (bijlage 8) door.
- Zet de materialen voor de creatieve verwerking klaar.

Inleiding: Het huis van Elly – 15 min

Lees het verhaal voor uit bijlage 7, over Elly die van dichtbij meemaakt dat de Atlantikwall er komt. Zij woont met haar ouders en zusjes aan de Katwijkse Boulevard. Ze hoort over Engelandvaarders die nog proberen te ontkomen naar Engeland. Uiteindelijk moet ze met haar familie haar huis verlaten om plaats te maken voor de Atlantikwall. Laat daarbij de oude foto's zien.

Bespreek het verhaal kort na: wat zou jij doen? Wat denk je dat je nog terug kunt vinden in Katwijk uit dit verhaal?

Tip

Vertel het verhaal eventueel in plaats van het voor te lezen.

Opdracht: Onderzoek naar de sloop van de Boulevard – 30 min

1. Laat de leerlingen in tweetallen het verhaal goed nalezen en vraag ze aantekeningen te maken:
 - Welke plekken in het dorp komen in het verhaal voor? Welke plekken/straten/gebouwen bestaan nog?
 - Waar stonden de bunkers in Katwijk? Waar liep de muur?
 - Hoe zag het strand eruit?
2. Vraag de leerlingen verder te zoeken naar de informatie die ze nog niet hebben. Bijvoorbeeld op internet. Zie bijlage 1 voor tips voor nuttige websites en kijk op Google Maps.
3. Kijk eventueel alvast vooruit naar de creatieve verwerkingsopdracht. Welke materialen zouden geschikt zijn voor een maquette? Hoe pak je het schrijven van een gedicht of een rap aan?

Opdracht: Creatieve verwerking – 40-75 min

De leerlingen verwerken de onderzoeksresultaten in een praktische opdracht. Maak (eventueel samen met de leerlingen) een keuze uit twee mogelijkheden:

1. Bouwen van een maquette.
2. Maken van een rap of gedicht.

Deze twee opties zijn toegelicht in bijlage 8.

Afsluiting: Presentatie – 60 min

1. Zet de maquette op een markante plek in de school (of ergens anders buiten de school?). Laat de leerlingen om de beurt aan elkaar vertellen wat ze hebben gemaakt en hoe ze te werk zijn gegaan. Nodig eventueel andere groepen en/of ouders/verzorgers uit.
2. Laat de leerlingen hun gedichten of raps goed voorbereiden. Organiseer een speciale middag of avond, waarop de leerlingen de raps/gedichten voordragen.

Activiteit: Gastles ooggetuige

Het is mogelijk om, als verdieping op de voorgaande les(sen) een ooggetuige/ervaringsdeskundige als gastspreker uit te nodigen. Deze mensen kunnen vanuit eigen ervaring over een van de lokale oorlogthema's vertellen. Doorloop hierbij bijvoorbeeld de volgende stappen:

1. Bepaal welke spreker het beste aansluit bij de les(sen) die de groep heeft gedaan. Mogelijke sprekers zijn:

- **Dhr. Gerrit Russchenberg**

Over de eerste oorlogsdagen in **Valkenburg**, samen met Herman Dijkhuizen.

Contactgegevens: g.russch@casema.nl

- **Mw. Ellen van der Laan**

Over het **Rijnburgs** verzet. De vader van mevrouw Van der Laan was de bekende Rijnburgse verzetsstrijder dokter Edzard van der Laan.

Contactgegevens: ellenvandelaan20@gmail.com

- **Dhr. J.J. Vingerling**

Over de Engelandvaarders die vanuit **Katwijk** de oversteek naar Engeland probeerden te maken, samen met dhr. Makowski, zoon van Engelandvaarder George Makowski.

Contactgegevens: h.vingerling@planet.nl

- **Dhr. Hans Bleichrodt**

Over het verzetswerk van zijn vader Nicolaes in Rijnburg en de moord op de Jodenjager door Jan Wildschut.

Contactgegevens: j.bleichrodt@wxs.nl

2. Neem contact op met de gastspreker naar keuze en maak een afspraak voor een gastles.

3. Bereid de les met de leerlingen kort voor. Iedere leerling bedenkt bijvoorbeeld drie interviewvragen voor de gastspreker.

4. Gastles (ongeveer 60 minuten)

5. Bespreek de gastles kort na. Waar werden de leerlingen het meest door verrast? Zijn alle vragen beantwoord? Wat wisten ze nog niet?

Onkostenvergoeding

De onkostenvergoeding voor de gastsprekers bedraagt € 30,- per bezoek aan een school.

Dit bedrag kan bij Stichting Welzijnswartier worden gedeclareerd.

Activiteit: Fotospeurtocht

Per gemeentekern is een korte fotospeurtocht samengesteld die de leerlingen in kleine groepjes zelfstandig (liefst op de fiets) kunnen uitvoeren. Elke fotospeurtocht betreft een van de gemeentekernen: Valkenburg, Rijnsburg of Katwijk. In totaal zijn er dus drie speurtochten. Elke speurtocht gaat langs een aantal plekken die ook in de verhalen over Mees, Freek en Elly voorkomen. Waar is het allemaal gebeurd? Welke plekken speelden een rol?

Tip

Regel eventueel extra begeleiding van ouders/verzorgers die met de leerlingen kunnen meefietsen.

Valkenburg

1. Café de Ramp / Wapen van Valkenburg
2. Kerk
3. Oude school / Hospitaal
4. Oude Raadhuis
5. Achterweg
6. Zonneveldslaan
7. Boerderij van boer Van der Marel
8. Huis tante Maartje Langeveld
9. Voorschoterweg

Katwijk

1. Boulevard
2. Oude Kerk
3. Vuurbaak
4. Villa Allegonda
5. Spuisluis
6. Zeehospitium
7. Zeehostunneltje bij Zeehospitium
8. Monument Engelandvaarders
9. Skuytegat, huis van Cornelis den Dulk

Rijnsburg

1. Wilhelminaboom
2. Woning dokter Edzard van der Laan
3. Rapenburgkerk
4. Textiel en furniturenwinkel aan de Vliet ZZ
5. Nederlands Hervormde Kerk
6. Valkenburgerweg
7. Monument Verzetssensen Burgemeester Koomansplein

Van elke plek is een foto van nu in de speurtocht opgenomen. De bedoeling is de foto's en de plekken in het echt op te zoeken en vervolgens te linken aan oude foto's van die plekken, deze foto's zijn ook in de speurtocht opgenomen. Een soort combinatiespel dus.

Zie bijlage 10.

Bijlage 1: Kijk- en luistertips

De onderstaande bronnenlijst biedt kijk-, luister- en leestips, voor achtergrondinformatie, verdieping.. of eventueel gebruik in de klas.

Websites met lokale informatie:

- <http://www.canonvankatwijk.nl>: informatie over de lokale geschiedenis aan de hand van de canonvensters en tijdsvakken
- <http://katwijkinoorlog.nl>: persoonlijke verhalen en beeldmateriaal
- http://www.mei1940.nl/intro_valkenburg.htm: informatie over de eerste dagen van de oorlog in Valkenburg
- <https://atlantikwall.nl>: Atlantikwall Museum Noordwijk
- <https://www.atlantikwallindeklas.nl>: lessuggesties m.b.t. Atlantikwall, voor heel Nederland. Met details op lokaal niveau

Landelijk:

- <https://www.4en5mei.nl>: Nationaal Comité 4 en 5 mei
- <https://4en5meidigitaal.nl>: digitale lessen Nationaal Comité 4 en 5 mei
- <https://www.tweedewereldoorlog.nl>: Tweede Wereldoorlog portal, informatie over musea, bijeenkomsten, landelijke (feest)dagen, educatieve mogelijkheden en inhoudelijke informatie NB ook lespakketten voor onderwijs, o.a. Atlantikwall
- www.schoolTV.nl: diverse aflevering over diverse oorlogsthema's, zoek bijvoorbeeld op:
 - 13 in de oorlog
 - Klokhuis Tweede Wereldoorlog (vink leeftijdscategorie 9-12 jaar aan)
- <https://www.entoen.nu>: inhoudelijke informatie, beeldmateriaal, clips en video's oer de canonvensters van de Nederlandse geschiedenis, waaronder de vensters die betrekking hebben op de Tweede wereldoorlog
- https://www.youtube.com/watch?time_continue=1166&v=ikGT9P93GFg: film over de bouw en het gebruik van de Atlantikwall in Zuid-Holland
- <https://www.youtube.com/watch?v=1Y3Ew9Q1jmk>: trailer Soldaat van Oranje, Engelandvaarder
- https://www.npostart.nl/nos-bevrijdingsjournaal-juni-1944/03-06-2019/POW_04250296: Bevrijdingsjournaal NOS 1944

Bijlage 2: Aanbod lokale culturele instellingen en verenigingen

De lokale musea en culturele of historische verenigingen hebben voor het onderwijs rondom de Tweede Wereldoorlog diverse programma's ontwikkeld. Een beknopt overzicht van de mogelijkheden vind je hieronder. Mocht je interesse hebben in een bezoek of activiteit, neem dan contact op met het museum of de vereniging zelf.

Vereniging Oud Valkenburg- Torenmuseum

https://www.oudvalkenburg.nl/vov_J35/index.php/torenmuseum

Groep 7:

- bezoek aan Erebegraafplaats (zuil met omgekomen burgers);
- bezoek Torenmuseum, afd. WOII (verwoesting Valkenburg begin oorlog, bezetting, verzet, wederopbouw);
- boekje Valkenburg in WOII.

Genootschap Oud Rijsburg/ Museum van Rijsburg

<https://genootschapoudrijnsburg.nl/museum>

- museumles, verhaal bij PowerPointpresentatie over de geschiedenis van het dorp en rondkijken in het museum
- verzetswandeling of gastles in de klas door van Henk Westra (henkwestra@ziggo.nl)
- gastles over Jodenvervolging in Rijsburg door Cees Noort (c.p.noort@tele2.nl)

Katwijk's Museum

<https://www.katwijksmuseum.nl/nl/>

Het Katwijk's Museum organiseert regelmatig tijdelijke tentoonstellingen, soms ook over thema's in uit de Tweede Wereldoorlog. Check de website van het museum voor de actuele programmering.

Bijlage 3: De vlucht van Mees

ca. 7 minuten

Valkenburg, mei 1940

Vroeg in de ochtend schrok ik wakker. In de verte hoorde ik het geluid van vliegtuigen. Dat kon toch nog helemaal niet? Vliegveld Valkenburg was nog niet helemaal klaar, pas over twee maanden zouden de eerste vliegtuigen er kunnen landen. Ik had papa vorige week al wel horen zeggen dat hij het somber inzag. Hoewel Nederland zich neutraal opstelde in de oorlog die Adolf Hitler langzaam over Europa verspreidde, leek die Hitler zich daar niet zoveel van aan te trekken. Papa was bang dat hij over ons heen zou walsen, om zo makkelijk naar Engeland te komen. Ik voelde een rilling door me heengaan. Zachtjes gleed ik uit bed en schoof de gordijnen een beetje opzij. De kerkklok aan de overkant van de straat liet vier uur zien. Ik knipperde even met mijn ogen. Zag ik het nou goed? De lucht was vol met witte parachutes. Het was best een mooi gezicht, maar het voelde niet goed. Ik hoorde dat ik niet de enige in huis was die wakker was geworden. Gestommel in de slaapkamer van mijn broertje en in die van mijn ouders. Even later schoten er lichtflitsen door de lucht en hoorde ik harde klappen. "Bommen!" hoorde ik mijn vader roepen. "De Duitsers!" Mijn moeder stootte mijn kamer in en trok me weg bij het raam. Nog meer vliegtuigen hoorden we. Het bleef maar doorgaan. Al snel begrepen we van de buurman wat er aan de hand was: Hitler wilde Den Haag, en daarmee de rest van Nederland, met een verrassingsaanval overonderen, zodat hij ons land snel kon bezetten. De vliegtuigen die op het vliegveld landden, transporteerden honderden Duitse soldaten en wapens. Het was een echte overval. Nederlandse soldaten en vliegtuigen zetten gelukkig al snel de tegenaanval in en veroverden het vliegveld dezelfde dag nog op de Duitsers terug. Maar daarmee was het niet afgelopen. Ik wilde buiten gaan kijken, maar mijn moeder riep in paniek dat ik binnen moest blijven. Vanachter het gordijn zag ik de Duitse soldaten door de straten lopen, rennen. Ze zochten dekking voor de Nederlandse aanvallers en hadden ons dorp uitgekozen om zich te verschuilen. Maar dat deden ze niet rustig. Ze vochten en namen Nederlandse soldaten gevangen. Ik zag hoe de Nederlanders de kerk aan de overkant van onze straat, in het centrum van het dorp, werden binnen gevoerd. Duitse soldaten hielden de wacht zodat ze niet konden ontsnappen. Krijgsgevangen.

Papa had zich die ochtend moeten melden in de zaal van Ramp, het café aan de Broekweg, net als alle andere mannen en de oudere jongens in het dorp. Ze mochten daar niet meer weg. Intussen hoorden we overal knallen en ontploffingen. Mama zei dat de Nederlanders het op de Duitse soldaten hadden gemunt en hen met granaten bestookten. Maar daar zaten wij dus wel mooi tussenin. We vluchtten de kelder in. Daar was het wat veiliger. Ik was doodsbang. Ik zag aan het gezicht van mijn moeder dat zij ook flink in paniek was. Mijn broertje kroop dicht tegen haar aan. Ik probeerde me een beetje groot te houden, maar dat lukte niet zo goed. Bibberend zat ik op de grond te wachten. Wat moesten we nu? Ik ben die dag niet naar school geweest, ook al lag de school zo vlakbij, aan de Kerkstraat hierachter.

We bleven in de kelder. De volgende nacht probeerden we wat te slapen, maar dat was lastig. De knallen en ontploffingen werden alleen maar erger en kwamen steeds dichterbij. 's Ochtends vroeg sloegen drie granaten in, in de kerk. Een grote chaos, de gevangenen probeerden te vluchten, de kerk stortte bijna helemaal in. Gewonden werden naar het hospitaal gebracht. "We hebben hier toch helemaal geen ziekenhuis?" vroeg ik aan mama. "Ze hebben de school ingericht als tijdelijk ziekenhuis", legde ze uit. Maar hoe afschuwelijk: ook het hospitaal werd even later onder vuur genomen en flink verwoest. De mensen die hielpen, konden niet veel. Er was geen eten, geen verband en geen schoon water. Maar wel tweehonderd gewonden.

Even later hoorden we iemand boven roepen: “Mien, kom mee met de kinderen!” Het was de buurvrouw. Ze riep dat veel vrouwen en kinderen het dorp zouden ontvluchten en dat we mee moesten komen. Mama griste snel wat spullen bij elkaar, pakte mijn broertje en mij stevig bij de arm en trok ons mee, de trap op naar buiten. “Papa komt later”, zei ze zacht maar gespannen. Buiten zag ik dat er inderdaad meer mensen waren, ook mijn vriendje Jan met zijn moeder en zusje. Het leek wel een optocht waarbij we aansloten. Ik keek verwaasd om me heen: overal was puin en brand. Bijna niets stond meer overeind. Het centrum van het dorp was verwoest. Alleen het Raadhuis was nog heel.

Ik wist niet waar we heen gingen, maar ik hoorde iemand zeggen dat we naar Leiden probeerden te komen, weg van dit oorlogsgeweld. We liepen een eind, vanuit het dorp de Achterweg over. Ik kende deze weg wel. We wandelden hier weleens fijn in het zonnetje op zondagmiddag. Maar nu was er niks fijns aan. Overal ellende, knallen en vuur. Af en toe sprongen we allemaal in de sloot naast de weg om dekking te zoeken voor de granaten.

Het leek best goed te gaan, maar op de Zonneveldslaan liepen we zo in de armen van een grote groep Duitse soldaten. Een Duitse luitenant beval ons naar de boerderij van boer Van der Marel te komen. Wij liepen wat achteraan. Terwijl de stoet mensen gehoor gaf aan deze Duitse soldaat, werd de boerderij getroffen door een granatenregen. We zochten dekking tussen de struiken en in de sloten. Toen het wat rustiger leek te worden, probeerden we met een deel van de stoet terug naar het dorp te komen, via de Voorschoterweg. Verdergaan was te gevaarlijk. Maar teruggaan lukte ook niet, wéér waren er beschietingen. Met een grote groep vluchtten we het dichtstbijzijnde huis in: het huisje van tante Maartje Langeveld. Sommigen van de groep waren gewond, maar gelukkig niet iedereen.

We hoorden dat bij de boerderij een paar mensen waren omgekomen. Iedereen was doodsbang. Niemand durfde verder of terug. We zaten vast, op elkaar gepropt in dit kleine huisje. Voor nu leek het de veiligste plek... Maar de beschietingen hielden niet op. Rondom het huisje werd alles kapot geschoten. Toch bleven we zitten waar we zaten. Doodsbang zaten mijn broertje en ik tegen mama aangedrukt. Ze had bloed aan haar hoofd, van een hoofdwond door een rondvliegende granaatscherf. Ze hilde zachtjes en hield ons stevig vast.

Na een paar dagen, die weken leken, hielden de beschietingen op en werd het rustig. Op dinsdagmiddag 14 mei was dat, ik weet het nog goed. We hoorden dat Rotterdam was platgebombardeerd door de Duitsers en dat Nederland zich had overgegeven. Verdrietig, hongerig en totaal uitgeput verlieten we het huisje, terug richting het dorp. Van ons eigen huis was niet veel meer over. Gelukkig konden we bij mijn tante in Katwijk terecht. Papa was daar ook, maar we waren alles kwijt. En we wisten toen nog niet dat ons nog vijf lange oorlogsjaren te wachten stonden...

Bijlage 4: Creatieve opdrachten bij de les *Het begin van de oorlog (Valkenburg)*

De leerlingen kunnen de onderzoeksresultaten verwerken in een praktische opdracht. Maak (eventueel samen met de leerlingen) een keuze uit de volgende mogelijkheden:

1. Gevoelsplattegrond (alleen of in tweetallen)

Elke plek in het verhaal geeft een bepaald gevoel: angst, woede, opluchting. Hoe kun je dit in een plattegrond duidelijk maken? Ziet het eruit als een plattegrond of kan je meer een gevoelsroute weergeven?

Vraag de leerlingen eerst de gevoelens bij de plekken te bepalen. Laat ze dit bijvoorbeeld met een klasgenoot bespreken of laat ze aantekeningen maken.

Laat de leerlingen dan met verschillende materialen en kleuren vorm geven aan hun gevoelsplattegrond. Denk bijvoorbeeld aan materialen als karton, wol, steen, zand, stof, watten etc. Welke kleuren en welke materialen passen het beste bij welke gevoelens? Welke plekken willen ze weergeven? Welke moeten eruit springen?

2. Vlog (in twee- of drietallen)

De leerlingen maken in twee- of drietallen een vlog over wat ze ontdekt hebben.

Vraag ze eerst in hun groepje na te denken over wát ze willen vertellen. En hoe willen ze dat vertellen? Willen ze bijvoorbeeld de route van het verhaal nalopen? Of bezoeken ze de belangrijkste plekken? Gaan ze op zoek naar sporen die nog te vinden zijn? Of bepalen ze zelf hun invulling? Geef de leerlingen vervolgens de opdracht om de vlog te maken, onder schooltijd of (deels) als huiswerk. Met een smartphone en bijvoorbeeld de gratis app InShot kunnen de leerlingen eenvoudig zelf aan de slag.

3. Herinneringsmonument

Bekijk en bespreek een aantal herinneringsmonumenten in Valkenburg. Welke kennen de leerlingen eventueel? Hoe zien de monumenten eruit? Waar staan ze? Waaraan herinneren ze ons? Denk bijvoorbeeld aan het monument op de militaire begraafplaats of bij de kerk, of de herdenkingssteen aan de Voorschoterweg. Vervolgens bedenken en ontwerpen de leerlingen zelf een herinneringsmonument voor in het dorp. Daarbij bepalen ze:

- > waar: Een specifieke plek met betrekking tot een bepaalde gebeurtenis? Of meer een centrale plek?
- > waarom: Om niet te vergeten? Te verbinden aan de actualiteit?
- > hoe: Hoe ziet het monument eruit?
- > waarvan: Van welke materialen is het monument gemaakt?

Bijlage 5: De vader van Freek

ca. 4.35 minuten

April 1944

Ik had wel een beetje een vermoeden. Ik dacht het eigenlijk al wel. Wij woonden aan de Vliet Zuidzijde. Mijn vader Nicolaas Bleichrodt had daar een textiel- en furnituurenwinkel. Maar sinds een tijdje deed mijn vader soms een beetje geheimzinnig. Dan kwamen er 's avonds als het donker was allemaal mensen over de vloer die ik hier nog nooit had gezien. Dokter Van der Laan bijvoorbeeld en dominee Post. Mijn vriendje Pieter had al weleens, als een spannend jongensverhaal, verteld over dappere mannen en vrouwen hier in Rijsburg, die stiekem verzet pleegden tegen de Duitse bezetter. Dat ze voedselbonnen stalen bijvoorbeeld, of persoonsbewijzen vervalsten, of illegale krantjes drukten. En die krantjes werden dan verstoppt op de zolder van de Rapenburgkerk. Of dat ze mensen hielpen onderduiken. Joodse mensen die niet door de Duitsers gevonden mochten worden. Kees van Starkenburg bijvoorbeeld, die een Joods meisje in zijn huis aan de Valkenburgerweg onderdak had geboden. En toen zei Pieter dat Kees dit gewoon aan zijn NSB-buurman Arie van I. had gemeld. "Maar als je dit doorvertelt, dan doe ik je wat", had Kees tegen Arie gezegd. Of Jan Wildschut, hij schoot een Jodenjager neer toen die een Joods meisje wilde oppakken. Of de mensen die de Wilhelminaboom lekker helemaal oranje hadden versierd. Oranje boven! Wat ontzettend dapper. De Duitsers waren kwáád...

Eerst had ik niet zoveel door. Grote mensen doen wel vaker dingen waar kinderen niks van snappen. Maar toen mijn moeder zei dat we met niemand mochten praten over die bezoekers in ons huis, toen moest ik aan de verhalen van Pieter denken. Zou mijn vader misschien ook...?

Op die dag in april, de 27ste om precies te zijn, werd er opeens 's avonds heel hard op de voordeur gebonsd en in het Duits geschreeuwd. Mijn vader sprong in paniek op. Toen wist ik het bijna zeker: mijn vader deed dingen die van de Duitsers niet mochten. Mijn vader zat ook bij het verzet! Mama gebaarde dat hij zich snel uit de voeten moest maken. Ik liep een stukje achter hem aan. Hij rende naar het raam aan de achterkant van het huis om daar naar buiten te springen. Over zijn schouder zag ik allemaal Duitse soldaten over de schutting heen kijken. Ze hadden hem gezien. Hij zat in de val. Mama had intussen de voordeur opengedaan. Ze zei dat ze niet wist waar papa was, maar het was al te laat. Papa was gesnapt en werd meegenomen.

De Duitsers zetten hem gevangen in de cel onder de toren van de Nederlands Hervormde Kerk hier in het dorp. Onze eigen veldwachter Van Veen moest hem bewaken. Papa was natuurlijk doodsbang en probeerde op de veldwachter in te praten, maar die wilde niet luisteren. Wat ging er nu met hem gebeuren? Thuis vonden we het natuurlijk ook allemaal heel eng en spannend. Maar wat we niet wisten, was dat veldwachter Van Veen de bewaking even had overgelaten aan een jonge soldaat. Hij was er stiekem tussenuit geknepen. Hij was naar dokter Van der Laan gerend, die aan het Rijsburgse Rapenburg woonde. De dokter had net dominee Post op bezoek. "Er zit een goeie onder de toren en die moet er direct uit!" riep de veldwachter. "Hier is de sleutel, die moet ik over een half uur terug hebben!"

Die goeie, dat was dus mijn vader. En later begreep ik pas waarom de veldwachter naar de dominee en de dokter was gehaast. Zij waren belangrijke mannen in het geheime verzet van Rijsburg. Ze ondernamen meteen actie. Ze renden naar de toren, gaven de soldaat een flinke klap op zijn hoofd en bonden hem vast. Vervolgens konden ze mijn vader met de sleutel bevrijden. De Duitsers keken natuurlijk flink op hun neus toen ze bij terugkomst een lege cel en een vastgebonden soldaat aantroffen. Mijn vader kwam na zijn bevrijding die nacht snel thuis wat spullen halen en

vertrok toen naar mijn tante in Baarn om daar onder te duiken. Mama nam het zekere voor het onzekere en zorgde ervoor dat ook wij niet thuisbleven. We werden naar een veilige plek gebracht. Ik mocht zolang bij dominee Van der Loo blijven.

De oorlog heeft daarna nog iets meer dan een jaar geduurd. Ik heb het in dat jaar altijd heel spannend gevonden of ze mijn vader alsnog zouden oppakken. Hij is echter nooit gevonden, gelukkig. Maar na de oorlog kwam hij liever niet meer terug naar Rijnsburg. Hij is er nog maar één keer geweest in al die jaren. Te veel nare herinneringen misschien? Op het Burgemeester Koomansplein werd er voor al die verzetsmensen uit Rijnsburg een monument opgericht. Dus ook voor mijn vader. Daar ben ik natuurlijk hartstikke trots op.

Bijlage 6: Creatieve opdrachten bij de les *Verzet* (Rijnsburg)

De leerlingen kunnen de onderzoeksresultaten verwerken in een praktische opdracht. Maak (eventueel samen met de leerlingen) een keuze uit de volgende mogelijkheden:

1. Rollenspel

Oefening:

Geef de leerlingen steeds een andere situatie (zie hieronder). Ze stellen zich de situatie voor en spelen deze na. Ze mogen daarbij de hele ruimte gebruiken. Stel telkens vragen als: Hoe kijk je? Hoe beweeg je? Bespreek achteraf hoe het was om deze situatie te spelen.

Situaties

- Loop over straat met een verzetskrant in je binnenzak. Niemand mag ontdekken dat je deze op zak hebt! (Hoe groet je een voorbijganger?)
- Sluip zo zacht mogelijk over de zolder. Niemand in huis mag ontdekken dat je hier bent!
- Verstop je terwijl je bang bent om ontdekt te worden. (Stuur eventueel eerst een leerling naar de gang die daarna mag zoeken.)

Opdracht

Verdeel de leerlingen in een aantal groepjes. Geef ieder groepje een situatie (zie hieronder). De groepjes bereiden hun scène voor. De leerlingen bespreken hoe de scène begint, hoe het verder gaat en hoe het afloopt. Ze verdelen de rollen en oefenen een paar keer goed.

Situaties

- Je hebt een onderduiker verstoppt op zolder. De buurman dreigt de onderduiker te verraden, tenzij je hem jullie laatste aardappelen geeft. Als je dat doet, dan zal je familie erge honger lijden. Wat doe je?
- Je weet dat je buurman bij het verzet zit en illegale krantjes drukt en verspreidt. De bezetter komt jou vragen of je meer weet. Als je de waarheid spreekt, krijg je extra voedselbonnen. Als je zwijgt, zou je zelf nog weleens kunnen worden opgepakt. Wat doe je?
- Je moet van de bezetter een gevangene bewaken die bij het verzet zit. Je hebt de kans hem vrij te laten, maar daarmee loop je het risico dat je zelf gepakt wordt. Wat doe je?

2. Communicatie

Verschillende partijen die een rol speelden in de oorlog, probeerden hun achterban zo goed mogelijk te informeren en soms zelfs te overtuigen van hun gelijk. Zo had Hitler een speciale minister van propaganda in dienst die goed nadacht over hoe de nazi-ideeën verspreid konden worden en hoe ze Joden in diskrediet konden brengen. Vaak met films of affiches. Verzetsmensen maakten juist bijvoorbeeld weer pamfletten, spotprenten of telegrammen in geheimtaal.

Laat de leerlingen alleen of in tweetallen een partij/rol kiezen. Daarvoor ontwerpen ze een propaganda-affiche (of naar keuze iets anders: een telegram in geheimtaal, een spotprent etc.).

Bijlage 7: Het huis van Elly

ca. 4 minuten

December 1943

Ik herken bijna niks meer. Alles is zo veranderd hier in het dorp. Afgebroken, omgewoeld, beton gestort. Ons huis is weg. En er is niks meer over van het strand waar we zo fijn konden spelen. Toen Hitler een paar jaar geleden Nederland binnenviel, was dat natuurlijk flink schrikken. Opeens waren we 'bezet', zoals dat heet. Maar eerst merkten we het verschil niet zo. Ja, op het dak van het stadhuis wapperde opeens een vlag met een hakenkruis. Maar de zomer kwam eraan, dágen brachten we door op het strand, zoals elk jaar. We speelden soms zelfs met de Duitse soldaten die hier waren. Ze waren best aardig.

Maar de sfeer sloeg langzaam om. Hitler werd steeds banger voor aanvallen van de geallieerden vanaf zee. Twee jaar geleden besloot hij dat er een enorm verdedigingswerk, de Atlantikwall genaamd, langs de kust moest komen, van Noorwegen tot Spanje, zo'n 6200 kilometer lang. Een paar maanden later werd het strand verboden terrein. Overal kwamen bordjes 'Sperrgebiet' te staan. We mochten niet meer spelen in het zand, zwemmen in zee. Verboden terrein. Voordat je het strand niet meer op kon, hebben mensen nog geprobeerd met een kano stiekem 's nachts de zee op te gaan, om zo naar Engeland te ontsnappen. Best een eind peddelen, zeg. Mijn vriendin Jet vertelde me dat ze had gehoord dat wel acht mannen zo hebben kunnen ontsnappen. Ze worden Engelandvaarders genoemd. Ik hoorde van Jet dat ze soms stiekem door het tunneltje bij het Zeehospitium het strand op slopen. Dapper hoor.

Maar dat kon op een gegeven moment door het prikkeldraad dus ook niet meer. In april 1942 kregen zo'n honderdtien gezinnen, vierhonderd mensen die aan de Boulevard woonden, een brief van de burgemeester van Katwijk. Daarin stond dat ze op heel korte termijn de opdracht konden krijgen om binnen 24 uur hun huis te verlaten. De huizen langs de Boulevard zouden worden afgebroken, om die rare verdedigingslinie van Hitler aan te leggen. En dat gebeurde dus ook. Met karren vol spullen maakten de mensen dat ze wegwamen. Sommigen wonen nu ergens anders in Katwijk. Anderen werden naar andere plekken in het land gebracht.

Ons mooie huis stond op de hoek van de Van Melskade en de Varkevisserstraat, bij de Vuurbaak in de buurt. Het huis heette *Skuytegat*. Dat had mijn vader, Cornelis den Dulk, bedacht. Het huis was nog helemaal niet zo oud, maar toch moesten wij op een gegeven moment halsoverkop weg. Ik heb vanachter het hek staan kijken hoe mijn slaapkamer tegen de vlakte ging, de keuken, de mooie boom in de tuin. Ik was zo verdrietig. Gelukkig konden we bij mijn oom en tante verderop in het dorp terecht. Mijn vriendin Jet had wat minder geluk. Zij moest naar familie in Friesland. Ik heb haar nooit meer gezien en mis haar nog elke dag.

Hitler maakte steeds meer haast met zijn Wall. Het klinkt alsof het enkel een muur was, maar het bestaat niet alleen maar uit de betonnen wand die langs de boulevard werd aangelegd. Er werden ook vijftig bunkers gebouwd. Bij de Spuisluis ligt er zelfs eentje. Op het strand werden honderden lange houten palen in de grond geheid, met draden ertussen. In het zand werden heel veel mijnen ingegraven. Levensgevaarlijk om daar nog te lopen. Ons mooie strand is een vreemd maanlandschap geworden. De prachtige boulevard een oorlogsgebied.

Ik ben blij dat ik nog in Katwijk woon, maar de Duitsers hebben het mooie dorp flink verpest. Alleen de Oude Kerk staat er nog. Hoewel de toren voor de helft is afgebroken. Ook hebben ze gelukkig de Vuurbaak overeind gehouden. En ik ben heel blij dat ze de mooie Villa Allegonda en het Zeehospitium hebben gespaard. Daar fietste ik altijd zo graag langs. Maar verder... Zou Katwijk er altijd zo blijven uitzien? Zal die afschuwelijke Atlantikwall de geallieerden kunnen tegenhouden? Ik hoop toch echt van niet...!

Bijlage 8: Creatieve opdrachten bij de les *Hier aan de kust* (Katwijk)

45-75 minuten

De leerlingen kunnen de onderzoeksresultaten verwerken in een praktische opdracht. Maak (eventueel samen met de leerlingen) een keuze uit de volgende mogelijkheden:

1. Maquette

Laat de leerlingen een maquette maken aan de hand van alle verzamelde informatie uit het onderzoek. Hoe zag Katwijk eruit tijdens WOII, toen de Atlantikwall er was? De bedoeling is om met z'n allen één grote maquette te maken. Maak met de leerlingen duidelijke afspraken over:

- de taken binnen een groepje;
- welk groepje welk onderdeel van het dorp uitwerkt;
- op welke schaal de onderdelen gemaakt moeten worden.

Zorg hierbij voor:

- voldoende karton, lijm, scharen, verf, zand, takjes en andere materialen om gebouwen, struiken, duinen, strand etc. te kunnen maken;
- een grote tafel waarop alle resultaten bij elkaar kunnen worden geplaatst.

2. Gedicht of rap

Laat de leerlingen een gedicht (hoeft niet op rijm!), een elfje of rap schrijven. Onderwerp is: wat als je opeens je huis moet verlaten omdat het oorlog is, zoals de mensen aan de Boulevard in Katwijk? Geef de leerlingen bij deze opdracht een aantal aandachtspunten, bijvoorbeeld:

- wat is het maximum aantal woorden?
- moet het gedicht per se rijmen?
- is er muziek bij de rap?
- hoe presenteren jullie je tekst?

Tips

- Bekijk met de leerlingen de aflevering van Schooltv over het maken van een rap.
- Bekijk en beluister met de leerlingen een voorbeeld van een rap over de crisisjaren voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog.

Bijlage 9: Plattegrond Valkenburg

Bijlage 10: Fotospeurtocht

Hoe werkt deze fotospeurtocht? Doorloop de volgende stappen:

- Bekijk de foto's van nu goed. Herken je waar deze gebouwen of plekken zijn?
- Geef de plekken aan op een plattegrond van het dorp.
- Stippel een fietsroute uit langs deze plekken.
- Vergelijk telkens als je langs een van de plekken fietst, die plek met de oude foto's van het dorp. Welke oude foto hoort hierbij? Trek een lijntje tussen de oude foto's en de foto's van nu die bij elkaar horen. Wat herken je nog, wat is er nog? Is er veel veranderd?
- Vind ook telkens het monument dat er geplaatst is.

1. Valkenburg (2 fotobladen)

2. Rijnsburg

3. Katwijk (2 fotobladen)

VALKENBURG

RIJNSBURG

VALKENBURG

A

B

C

D

E

F

G

MONUMENT

C

B

A

VALKENBURG

H

G

D

E

H

F

RIJNSBURG

A

B

C

D

B

E

C

E

D

MONUMENT

F

A

F

KATWIJK

A

B

C

A

C

D

E

D

F

G

H

KATWIJK

E

MONUMENT

H

B

F

G

I

Bijlage 11: Oude foto's Valkenburg

1. Café Het Wapen van Valkenburg

2. Kerk Valkenburg

3. Oude school aan de Kerkweg / Hospitaal

4. Oude Raadhuis

5. Achterweg

6. Zonneveldslaan

7. Boerderij van Boer van der Marel

8. Huis tante Maartje Langeveld

Bijlage 12: Oude foto's Rijnsburg

1. Wilhelminaboom

2. Woning dokter Edzard van der Laan

3. Rapenburgse kerk

4. Textiel en furniturenwinkel Nicolaas Bleichrodt

5. Nederlands Hervormde kerk

6. Valkenburgerweg

Bijlage 13: Oude foto's Katwijk

1. Boulevard

2. Oude Kerk

3. Vuurbaak

4. Villa Allegonda

5. Spuisluis

6. Zeehospitum

7. Zeehostunneltje bij Hospitium

8. Skuytegat

Colofon

UITGAVE

De Canon van Katwijk, Schoolkunstcommissie Katwijk en Gemeente Katwijk

SAMENSTELLING

Samenstelling in opdracht van De Canon van Katwijk: Kunstgebouw

Concept en tekst: Karen de Moor, Kunstgebouw

Met dank aan:

Stichting Welzijnswartier, Katwijk

Jan Pieter Tensen, projectgroep Canon van Katwijk

Heleen Oudshoorn, Oranjeschool, Katwijk

Carla Westerbeek, CBS De Duinroos, Katwijk

Jan van Beelen, Katwijks Museum

Cees van Noort, Genootschap Oud Rijsburg

Gerrit Russchenberg, Vereniging Oud Valkenburg

© Canon van Katwijk, Gemeente Katwijk

Niets uit deze lerarenhandleiding mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of andere wijze zonder voorafgaande toestemming van de Gemeente Katwijk, Gemeente Katwijk.

